

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 23 • Sayı / Issue: 1 • Haziran / June 2023 • 156-167

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1259351

ROBERT MERTON VE İŞLEVSELÇİLİK KURAMININ TEMEL UNSURLARI

Robert Merton and The Basic Elements of Functionalism Theory

Abdülbaki KINSÜN

Arş. Gör. Dr., Bingöl Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri
Bölümü, Bingöl, Türkiye

Res. Assist. Prof., Bingöl University, Faculty of Divinity, Department of Philosophy
and Religious Studies, Bingöl, Türkiye

akinsun@bingol.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-2476-2985>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 02.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 31.05.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2023

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Abdülbaki Kinsün)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

ROBERT MERTON VE İŞLEVSELÇİLİK KURAMININ TEMEL UNSURLARI

Robert Merton and The Basic Elements of Functionalism Theory

Öz

Bu çalışmada, sosyoloji tarihinin önemli simalarından birisi olarak kabul edilen Merton'un sosyoloji disiplinine kazandırdığı temel kavramlar ile bu kavramlar özelinde geliştirdiği işlevselcilik kuramı üzerinde durulmaktadır. Çalışma, Merton'un düşünsel coğrafyasını ve işlevselciliğe dair teorik çözümlerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Türkçe'de Merton hakkında makale ya da bildiri düzeyinde herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışma gerek önemli bir boşluğu doldurulmayı hedeflemesi gerekse kaynak ve bilişsel açıdan ileriki çalışmalara kolaylık sunması cihetiyle önem arz etmektedir. Yöntemsel açıdan çalışma, tasviri ve tahlili bilgiler içeren betimsel-yorumsamacı bir yapıya sahiptir. Çalışmada, bir yandan düşünürün temel kavramları ve işlevselcilik teorisi hakkında genel bir çerçeve sunulurken diğer yandan elde edilen veriler, bağlama uygun güncel örneklerle desteklenerek değerlendirilmelerde bulunmaktadır. Sonuç olarak şuna ulaşılmıştır: Merton her ne kadar klasik işlevselci teori içerisinde anılsa da kendi işlevsel paradigmasını oluşturmayı başarmış bir isimdir. İşlevselci paradigmaya kazandırdığı kavramsal açılımlar ile bir yandan teorinin çerçevesini genişletirken öte yandan sosyolojik çözümlerler açısından teoriyi daha da işlevsel hale getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Merton, İşlevselcilik, Açık İşlev-Gizil İşlev, Bozuk İşlev, İşlevsizlik.

Abstract

This study focuses on the basic concepts that Merton, who is regarded as one of the important figures in the history of sociology, brought to the discipline of sociology and the theory of functionalism that he developed in the context of these concepts. The study aims to reveal Merton's intellectual geography and his theoretical analyses of functionalism. There is no article or paper on Merton in Turkish. The study is important in the sense that it aims to fill an important gap and facilitate future studies in terms of resource and cognitive aspects. Methodologically, the study has a descriptive-interpretive structure that includes descriptive and analytical information. In the study, on the one hand, a general framework is presented about the basic concepts of the thinker and the theory of functionalism, on the other hand, the data obtained are evaluated by supporting them with current examples appropriate to the context. As a result, it is concluded that: Although Merton is referred to within the classical functionalist theory, he has managed to create his functionalist paradigm. With the conceptual expansions he brought to the functionalist paradigm, he expanded the framework of the theory on the one hand and made the theory more functional in terms of sociological analyses on the other.

Keywords: Sociology, Merton, Functionalism, Manifest Function-Latent Function, Distorted-function, Dysfunction.

GİRİŞ

Robert King Merton; entelektüel birikimi, kavramsallaştırmaları ve eserleri dikkate alındığında, sosyolojin ve hatta sosyal bilimlerin, deyim yerindeyse kanat çırpın düşünürlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Merton'un biyografi yazarı Piotr Sztompka, onu; "son klasik sosyolog" olarak nitelendirirken Peter Hamilton, Merton'un, "on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın başındaki büyük sosyologlar ile günümüzün profesyonel ve kurumsal sosyolojisi arasındaki geçitte" yer aldığını söyler. H.M. Johnson ise; Merton'dan, yaşadığı dönemde "kendisinden en sık alıntı yapılan kişi" şeklinde bahseder (Slattery, 2015). Bu denli ehemmiyete sahip bir sosyolog ve sosyal bilimcinin üzerinde makale veya bildiri düzeyinde Türkçe'de yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olması üzücü olmakla birlikte böylesi bir çalışmaya sebebiyet vermesi hasebiyle sevindiricidir. Bu çalışma Merton hakkında hem kavram hem de teori düzeyinde derli-toplu bilgiler sunması bakımından kayda değer bir öneme sahiptir. Buradan hareketle söz konusu çalışmanın akışını şöyle özetleyebiliriz: Biyografisinden başlamak suretiyle Merton'un, eserleri, entelektüel katkıları, temel kavramları, işlevselcilik teorisi ve işlevselcilik eleştirisi ile teorisinde önem atfettiği; gizil işlev, bozuk işlev ve işlevsizlik kavramları, sırasıyla işlenen ve incelenen araştırma temalarıdır. Dolayısıyla araştırmanın söz konusu temalarına, aşağıdaki sistematik takip edilerek yer verilecektir.

Hayatı: Üretken bir ilmi-entelektüel kariyere sahip olan Robert Merton, Doğu Avrupalı göçmen bir Yahudi ailenin çocuğu olarak Philadelphia'da dünyaya gelir. Asıl adı, Meyer R. Schkolnick olan Merton, gençliğinde sihre merak sarması üzerine ismini, sahne adı olan Robert King Merton şeklinde değiştirir. Merton, sosyoloji kariyerine Philadelphia'da Temple Üniversitesi'nde George E. Simpson'un rehberliğinde başlar. Daha sonraları Harvard Üniversitesi'nde Pitrim A. Sorokin ile tanışarak sosyolojik kariyerini devam ettirir. Bu süreçte kendi araştırma makalelerini de (endüstri, teknik, bilim, ırk ve medya temalı) yayımlamaya başlar. 1936 yılında Doktorasını tamamlayan Merton 1938 yılına kadar Harvard Üniversitesi'nde çalışır. Aynı tarihte profesör unvanı alarak Tulane Üniversitesi'nde Sosyoloji bölüm başkanlığının başına geçer. 1941'den 1974'e kadar Columbia Üniversitesi'nde idari ve akademik görevler üstlenir. 1979'da emekliye ayrılan Merton, artık Rockefeller Üniversitesi'nde öğretim üyeliğinin yanı sıra Russell Sage Foundation'da ilk vakıf bilim adamı kariyerine sahip tanınmış bir bilim sosyoloğudur. Eğitim serüveni boyunca; Temple College, Harvard, Tulane ve Columbia Üniversiteleri gibi farklı kurumlarda akademik faaliyetlerde bulunmuş ve bu çalışmalarından dolayı başta Harvard olmak üzere pek çok bilimsel kuruluştan bilime katkı ve onur ödülleri almaya hak kazanmıştır (Deflem, 2017; Slattery, 2015).

Eserleri: Merton hacim açısından olmasa bile kapsam ve muhteva açısından ardında önemli eserler bırakmıştır. Sosyal ve kültürel yapı, yapı-işlev ilişkisi, yöntem bilim, bilgi ve bilim sosyolojisi gibi çeşitli alanlarda pek çok kavram ve teori üreten Merton asıl ününü orta ölçekli kuram tezi ile işlevselcilik teorisine getirdiği yeni açılımlara (bozuk işlevsellik, gizil işlevsellik ve işlevsel alternatifler gibi) borçludur. Düşünürün sözü edilen alanlara dair, kitap ve makale düzeyinde, çok sayıda çalışması bulunmakla birlikte sosyoloji ve sosyal bilimlere dair başlıca eserlerini şöyle sıralayabiliriz:

- * Social Theory and Social Structure (1949)
- * Manifest and Latent Function (1957)
- * The Sociology of Science (1973)
- * Sociological Ambivalence (1976)
- * On The Shoulders of Giants: A Shandean Postscript (1985)
- * On Social Structure and Science (1999)

Entelektüel Katkıları: Amerikan sosyolojisinin kurucu simalarından birisi olan Robert Merton'un gerek kavram ve kuram gerekse yöntem düzeyinde sosyal bilimlere ve bilhassa sosyolojiye pek çok katkısından söz edilebilir: açık işlev-gizil işlev, işlevsizlik, bozuk işlev, orta

ölçekli teori vb. hususlar ilk akla gelenler arasındadır. Onun özellikle *sociology of science and sociology as science/bilim sosyolojisi ve bilim olarak sosyoloji* ayrımı, bilim-sosyoloji ilişkisi bakımından son derece önemlidir (Lundberg, 2011). Ayrıca onun, sosyal-kültürel yapı ile bilim arasındaki ilişkiselliğe dair analizleri sosyolojik manada bir ilk olma özelliğine sahiptir. Merton bu anlamda bilim sosyolojisinin kurucusu olarak kabul edilir. Sözgelimi *bilim sosyolojisi* henüz akademik bir disiplin olarak ortaya çıkmadan evvel o, bu alanın temellerini atmıştır. Charles Crothers, bu kapsamdan hareketle, onun sosyolojiye dört temel alanda katkıda bulunduğunu ifade eder:

- Teorik sosyoloji: işlevselci yaklaşımı; açık-gizli işlevler, olumsuz ve bozuk işlevler gibi kavramlarla açıklamaya çalışması ile orta-boy teoriler anlayışı
- Sosyal ve kültürel sosyoloji: anomi ve bürokrasi gibi
- Bilgi sosyolojisi
- Bilim sosyolojisi (Slattery, 2015).

Öte yandan Merton, yöntem bilimi açısından, odak grup fikrinin kurucusu olarak gösterilir. Robert Merton'un ayrıca bürokratik sapkınlık, iletişim, sosyal psikoloji, sosyal katmanlaşma, sosyal yapı vb. çalışmaları da sosyal bilimler açısından büyük bir önemi haizdir. Ancak asıl ününü işlevselciliğe dair ürettiği kavram ve çözümlenmelere bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Merton'un işlevselciliğe dair en önemli katkıları; orta ölçekli kuram çalışmaları, işlevselliğe ilişkin çözümlenmeleri ve sapma kuramıdır. Merton'un bu bağlamda ürettiği kayda değer kimi kavramları şöyle sıralayabiliriz: net bakiye, istenmeyen sonuçlar, referans grubu, rol model, açık işlev, gizil işlev ve kendini gerçekleştiren kehanet vb. (www.britannica.com). Bunlar aynı zamanda Merton sosyolojisinin anahtar kavramları mahiyetindedir. Dolayısıyla onun sosyolojik tahayyülünün kavranması, sözü edilen kavramların anlaşılmasına bağlıdır. Sırasıyla izah edecek olursak;

* **Sosyal yapı:** Toplum veya grup mensuplarının sosyal ilişkilerinin organize kümesidir

* **Kültürel yapı:** Topumu oluşturanların hareketlerini yöneten bir dizi normatif değer

* **İşlevler:** Bir sistemin uyum ve intibakını sağlayan gözlenebilir sonuçlar

* **Görünen işlev:** Kasıtlı gerçekleşen olumlu sonuçlar

* **Gizil işlev:** Kasıtsız gerçekleşen olumlu sonuçlar

* **İşlevsizlik:** Sistem için önemli olmayan sonuçlar

* **Bozuk işlev:** Bir sosyal yapının diğerleri için olumsuz sonuç doğurması

* **Net bakiye:** Olumlu işlevlerin bozuk işlevlere oranı (Ritzer&Stepnisky, 2012: 76-78).

* **Anomi:** Merton kavramı, insanları normlar ve amaçlara uygun davranmaya iten sosyal yapı ve kültür ile amaçlar arasında yaşanan ciddi kopuklukları ifade etmek üzere kullanır (Garfield, 1987).

* **Kendini Gerçekleştiren Kehanet:** Bir olayın neticesini ön görmek yani gerçekliği varsayılan bir olayın sonuç itibarıyla vuku bulması. Merton bunu, "olay veya koşulların yanlış değerlendirilmesinden kaynaklanan yeni davranışlar, yanlışın gerçekleşmesine neden olur" biçiminde ifade eder (Merton, 1948).

* **Matthév Etkisi:** Başta ekonomik ve beşeri olmak üzere diğer sermaye türlerine sahip olanların, bu kaynaklardan daha fazla güç ve sermaye elde ettiklerine atfen kullanılmaktadır (Merton, 1968).

Tüm bu kavramların odağında işlevselcilik sözcüğü yer almaktadır. Zaten yukarıda yer verilen anahtar kavram ve izahlarından da anlaşılacağı üzere merkezi kavram işlevselciliktir. Diğer kavramlar, Merton'un sosyolojik çözümlenmelerinde, ya doğrudan veya dolaylı bir biçimde işlevselcilikle ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla Robert Merton'un işlevselciğe dair sosyolojik çözümlenmelerine (işlevselcilik paradigması da denebilir) geçmeden evvel işlevselci teoriye ana hatlarıyla değinmekte yarar vardır. Bu münasebetle evvela işlevselci teorinin tanım ve temsilcilerine yer verilecek akabinde Merton'un kavrama dair çözümlenmelerinin teorik çerçevesi ortaya konulacaktır.

1. İşlevselciliğin Tanımı ve Temsilcileri

İşlevselcilik, en genel hatlarıyla toplumsal birimlerin “süreğen, birbirine bağlı, istikrarlı, genellikle tümleşik bütünler oldukları ve her biri toplumun istikrarının sürmesi açısından belirli işlevleri yerine getiren parçalardan” meydana geldiği temel varsayımına dayanır (Şavran, 2019). Temelleri klasik sosyolojideki organizmacı geleneğe dayanan işlevselci teorinin, üç temel önermesi bulunmaktadır. İlk önerme, toplumun işlevsel bir bütünlüğe sahip oluşuyla alakalıdır. Bu önermeye göre, standart sosyo-kültürel değer ve inançların bütünü, toplumun tümü için işlevseldir. İşlevselci teorinin ikinci önermesi, tüm sosyo-kültürel sistemlerin ve yapıların yalnız olumlu işlevleri bulunduğu tezi üzerine kuruludur. Üçüncü önerme ise standart toplumsal yapı ve sistemlerin yalnız olumlu işlevleri olduğu gerçeğine değil ayrıca bu işlevlerin mecburi olarak yerine getirilmesi kabulüne dayanmaktadır (Akın, 2022).

İşlevselcilik, biyoloji bilimindeki organik sistem modeline dayalı olarak geliştirilmiştir. İşlevselciler, analogi kurmak suretiyle toplumu insan organizmasına benzetirler. Bilindiği üzere organizma, “sistematik bir yapıya ve işleyişe” sahiptir. Bu analogiye nazaran “tıpkı insan vücudundaki belli organların karşılıklı olarak bağımlı çalışmaları gibi toplumun çeşitli kurumları da diğer kurumlarla” organik ilişki içerisindedir. Diğer bir anlatımla vücuttaki her organın bir işlevi olduğu gibi her toplumsal veya kurumsal yapının da mutlaka bir işlevi olmak zorundadır (Tezcan, 1991; Akın, 2022). Buradan hareketle işlevselci yaklaşımın karakteristik özelliklerini şöyle özetleyebiliriz: İşlevselcilikte toplumsal yapı, birbirine bağlı öğelerden ve alt birimlerden oluşur. Her bir öğe ve birimin bir anlamı ve işlevi vardır ve yerine getirdiği özel işlev bütünü ilişkisi içerisinde ortaya çıkar. Birimler arasında farklılaşma ve karşılıklı bağımlılık esastır. Bu birimler; bireyler, aile ve akrabalık grupları, yaş ve cinsiyet kategorileri, ya da daha geniş statü grupları gibi analitik yapılar olabilir. İşlevselcilikte toplumları ve kültürleri olabilecek en kapsamlı bütünler olarak görme alışkanlığı baskındır. Diğer analitik birimler de bu bütünlerin parçaları veya alt sistemleri olarak düşünülür (Bottomore, 2014).

Toplumu sistemik bir yapı ve düzenlilik modeli olarak kabul eden işlevselciliğin entelektüel kökleri, sosyolojinin kurucu atalarına dek uzanır. İşlevselciliğin, klasik sosyolojiden, özellikle de Comte, Spencer ve Durkheim gibi sosyolojinin entelektüel atalarından etkilendiğini söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle Comte, Spencer ve Durkheim gibi ilk sosyologlar aynı zamanda işlevselci kuramın entelektüel ataları olarak kabul edilir. İşlevselci yaklaşım bilhassa Durkheim’in teorisinde önemli bir yer tutar. Durkheim’in düşüncesinde işlevselcilik, bir yapı veyahut kurumun, toplumsal düzene sağladığı katkı üzerinden değerlendirilir (Wallace&Wolf, 2015, Aydın, 2014).

Ona göre toplum, farklı işlevlere sahip çeşitli birimlerden meydana gelmiş bir organizmadır. Tıpkı organizmanın belli işlevleri olduğu gibi toplumun temel yapıları arasında dayanışma elzemdir. Durkheim, bu durumu işbölümü ve dayanışma kavramları üzerinden açıklar. Ona göre işbölümü ve uzmanlaşma temelinde, toplumun üyeleri arasında dayanışma yeniden ve daha güçlü bir biçimde tesis edilecektir. Diğer taraftan inançlarımızı ve eylemlerimizi oluşturan yüzeyin, kendi altındaki bir yapısal temel tarafından belirlendiğini ileri sürer. Durkheim buna *organik dayanışma* adını verecektir. *Organik dayanışma* olarak nitelendirilen bu sistemde, her fert kendine ait zorunlu bir işlevi yerine getirir ve söz konusu fertler birbirine benzememekle birlikte hepsi yaşam için hayati bir fonksiyonu üstlenmektedirler (Can, 2004, Aydın, 2014).

İşlevselci teorinin önemli bir diğer temsilcisi Talcot Parsons’tır. Parsons’un işlevselci yaklaşımı, modern toplumun; aynı işlemi gerçekleştirmek için birleşen birimlerin karşılıklı ilişkilerinin bir sistem dâhilinde tahayyül edilmesine dayanır. O, *Toplumsal Sistem* adı eserinde, aktörün eyleminin izole bir biçimde ele alınmayacağını ancak toplumsal sistem içerisinde diğer eylemlerle anlamlı olabileceğini ileri sürer. Ona göre toplum, “alt sistem adı verilen ve gerek birbirleriyle gerekse bütünle karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde olan parçalardan müteşekkil ve kendini devam ettirme özelliği bulunan, bütünlük arz eden dengeli bir yapı olarak” karşımıza çıkar (Furseth&Repstad, 2013). Onun sistem teorisi, denge ve işlevselcilik kavramları etrafında şekillenir. Ona göre toplumsal denge; sosyal yaşamın, işlev bakımından, uyum ve bütünlüğünü

ifade eder. Dolayısıyla toplumsal sistemin bir birimindeki herhangi bir değişiklik diğer birimlere uyum sağlayıcı değişikliklere neden olabilmektedir. Onun kendi kendini dengeleyen bu toplumsal tasarım şekli “bir organizmanın biyolojik modeline” benzer. Ona göre, “tıpkı fiziksel çevre içindeki biyolojik bir organizma gibi toplumdaki bazı kurumlar ve yapılar, ihtiyaçları karşılamak ve sorunları muhafaza etmek suretiyle” sosyal dengeyi koruyup yeniden kurmaktadır (Wallace&Wolf, 2015; Akın, 2022).

Parsons tüm sistemler için gerekli olan dört işlevsel zorunluluk olduğuna inanır. Bunlar; uyum, amaca ulaşma, bütünleşme ve gizlilik. Bu dört işlevsel zorunluk AGIL şeması olarak bilinir. Bir sistemin varlığını sürdürmesi için bu dört işlevi yerine getirmesi gerekir: adaptasyon, hedefe ulaşma, bütünleşme ve gizlilik. Adaptasyon, bir sistemin çevresel koşullara ve çevresel mecburiyetlere uyum sağlama kabiliyetiyle alakalı iken hedefe ulaşma, bir sistemin öncelikli amaçlarının belirlenmesi ve elde edilmesini imler. Bütünleşme bir sistemi oluşturan parçaların ilişkisel ve işlevsel düzeyde düzenlenmesini ifade eder. Gizlilik ise bir sistemi oluşturan ve onun devamlılığını sağlayan zaruri kalıpların tedarik edilmesi, sürdürülmesi ve yenilenmesidir. (Ritzer&Stepnisky, 2012). Parsons toplumsal sistemin işlevsel ön gerekliliklerini dört başlık altında toplamıştır. Adaptasyon, hedefe ulaşma, uyum ve gizilgüç. Parsons’un düşüncesinde sistem vazgeçilmez önemde, anahtar bir kavramdır. Sistemin bütünlüğünü sağlayan ise işlevselliktir. Ona göre toplumsal sistemin tüm parçaları denge içerisinde olmak zorundadır (Swingewood, 2014)

2. Robert Merton’un İşlevselcilik Kuramı

Amerikan sosyolojisinin kuramsal gelişiminde merkezi bir figür olan Parsons’un tek ciddi rakibi, Robert Merton’dur. Merton, bu nedenle Talcot Parsons’tan sonra, modern işlevselciliğin en önemli entelektüel kuramcılardan biri olarak kabul edilir. Merton, her ne kadar Talcot Parsons’ın işlevselci yaklaşımı içerisinde anılsa bile kendine özgü düşünsel nosyonlar oluşturmayı becermiş dolayısıyla işlevselci yaklaşımını kendi bilgi kuramına uygun düşecek şekilde yeniden biçimlendirmiştir (Wallace&Wolf, 2015). Sözelimi başından beri Parsons’un her şeyi kapsayan genel bir kuram geliştirme fikrini reddeder ve onun sosyolojik bilgi kuramını fazlaca belirsiz bulur. Parsons büyük ve kapsamlı bir kuram yaratımını savunurken Merton sınırlı bir fenomen dizine odaklanmayı seçip onları çözümlemeyi hedefler. Ona göre sosyoloji, bırakın Newton’unu henüz Kepler’ini bile bulamamışken böyle bir aşamada genel bir kuram sistemini kurmaya çalışmak başarısızlıkla sonuçlanacaktı¹. Kaldı ki orta ölçekli kuramlar, ona göre, deneysel sınanmaya daha elverişli sınırlı ve miktardaki fenomen dizilerini aydınlatmaya daha müsaittir (Coser, 2008). Robert Merton, bu noktada; grup, örgüt, toplum ve kültürler gibi orta ölçekli yapılara odaklanır (Merton, 1945). Bu sebeple o, yapısal analize tabi tutulacak herhangi bir nesnenin standart ve kalıplaşmış olması gerektiğini savunur. Dolayısıyla aklında hep sosyal kurumlar, sosyal normlar, sosyal roller, grup örgütlenmesi, sosyal yapı ve sosyal kontrol mekanizmaları vardır (Ritzer&Stepnisky, 2012). Parsons’tan diğer bir farkı ise, Merton’un Marksist kuramlara daha açık olmasıdır (Coser, 2008).

Robert Merton temel anlamda klasik işlevselci bir bakış açısına sahip olmakla birlikte kendi işlevsel çözümleme yönetmenini geliştirmeyi başarmış bir sosyologdur. Nitekim sosyolojik kariyerinin ilk basamaklarında işlevsel paradigma üzerine yoğunlaşan Merton, mesaisinin büyük bir bölümünü bu hususta yeni çözümler üretmekle geçirmiştir. O, klasik işlevselci çözümlemenin; “toplumun işlevsel birliğini”, “evrensel işlevselcilik” ve “zorunluluk”

¹ Merton’un Parsons’u işlevselciliğe ayırdığı en önemli husus, her şeyi kapsayan bir kuram arama serüveninden vazgeçme kararı almasıdır. Merton bunu şöyle açıklar: “İnsan düşüncesinin zirvesinde bazı sosyologlar tek birleşik bir kuram aramaktadırlar: toplumu bir arada tutan çimentonun ne olduğunu, farklı değerlerin nasıl ortaya çıkarak toplumda değişimler yarattığını bildiren genelleştirilmiş bir açıklama. Dostum ve zaman zaman çalımı arkadaşım olan Talcot Parsons bunu yapıyordu ve kanımca faydalı ilerlemeler sağlıyordu. Ancak enerjimizin büyük bir kısmının böyle harcanması zamansız olacaktı. Einstein Kepler’in izinden hemen gidemezdi ve bizim de henüz bir Kepler’imiz olmadı... Yeterli bir kuram geliştirmeden bütün zamanımızı pratik sorunlara ayıracak olursak, bu durum sosyolojiye zarar verecektir; bunun gibi tüm zamanımızı soyut ve her şeyi kapsayan bir kuram geliştirmeye ayıracak olursak aynı sonuç olacaktır. Bugün başlıca işimiz kapsamı sınırlı olan verilere uygulayabileceğimiz özel kuramlar geliştirmek olmalıdır” (Wallace&Wolf, 2015).

gibi temel düşünsel nosyonlarını reddeder. Daha işin başında işlevselciliğin temel tezlerine birtakım eleştiriler yöneltilir. Daha yerinde bir deyişle Merton, “toplumun işlevsel birliği”, “evrensel işlevselcilik” ve “zorunluluk” gibi işlevselciliğin temel aksiyonlarını eleştirerek işe başlar² (Poloma, 2017; Günerigök&İnce, 2018). Bu temelde yeni bir kavrayış ve işlevselciliğe dair yeni çözümlerdir. Merton bir yandan klasik çözümlenimin mutlak işlevselci tavrını revize ederken aynı zamanda işlevler hususunda ihtiyatlı davranmak gerektiğini belirtir.

Nitekim *Toplumsal Kuram ve Toplumsal Yapı* adlı eserinde, insanların istedikleri gibi davranmakta özgür olmadıklarını ancak alternatif eylem biçimlerine sahip olduklarını ifade eder. Ona göre tek bir işlevin yerine işlevler dizisinden söz edilebilir. Merton ayrıca “belirli bir ögenin işlevsel olduğunu ileri sürerken kimin için işlevsel olduğunun da açıkça belirtilmesi gerektiğini” savunmaktadır. Sözelimi ataerki düzen erkekler için işlevsel olabilirken kadınlar için benzeri bir işleve sahip değildir (Furseth&Repstad, 2013; Şavran, 2019). Öte yandan Merton, işlevselci olmakla birlikte “bazen her şeyin herkesin iyiliğine işlemediğini” kabul etmektedir. Bu sebeple olumlu işlevlerle birlikte olumsuz işlevleri de vurgular (Collins, 2015). Dolayısıyla Merton’un işlevselciliğinde pozitif işlevlerin yanı sıra bozuk işlev, olumsuz işlev, işlevsizlik ve anomi gibi işlevselciliğin yeni vecihlerine yer verilmiştir.³ Bu kapsamdan hareketle Merton’un söz konusu işlevselciliğinin düşünsel coğrafyasını şu üç temel kavram üzerinden izah edebiliriz: açık işlev-gizil işlev, bozuk işlev ve işlevsizlik.

2.1. Açık ve Gizil İşlevler

Açık ve Gizil işlev kavramları Merton’un sosyal bilimlere daire en önemli katkılarından biri olarak kabul edilir. Parsons, toplumsal eylemin görünen işleviyle ilgilenirken Merton eşyanın gizil işlevi ile toplumun işlevselci çözümleniminin daha iyi olacağına inanır. Merton’a göre açık işlevler gibi gizli olanlar da ortaya çıkarılmadığı sürece, sistemin işleyişi tamamen anlaşılamayacaktır. Zira sosyal değişimin işlevsel ilişkiler yoluyla açıklanabilmesi için gizli ve açık olan işlevlerin birlikte araştırılıp ortaya konulması icap eder (Şavran, 2019; Akın, 2022). Dolayısıyla Merton’un görünür ve gizil işlevi ayrımı işlevselci çözümlenimi bir yandan daha işlevsel hale getirirken diğer yandan yeni açılımlar sağlayarak işlevsellik analiz imkânını genişletmiştir. Bu nedenle Merton, gizil işlevler kavramsallaştırmasının sosyolojik teoride kayda

² Daha evvel belirtildiği üzere işlevselci teorinin üç temel önermesi bulunmaktaydı. Merton, her üçüne de birtakım eleştiriler yöneltilmiştir. Merton’un, işlevselci kuramın temel üç önermesine ilişkin söz konusu eleştirisi şu şekildedir. Birinci önerme, toplumun işlevsel bütünlüğü önermesidir. Merton, sosyal sistemin çeşitli parçalarının bütünlüğü ilkesinin, eski toplumlar için geçerli olsa da modern toplumları kapsamadığını söylemektedir. Örneğin çevre kirliliği yaratan fabrikalar ne toplumun bütünü ne de kirliliğe maruz kalan bireyler için işlevsel konumdadır. İşlevselci teorinin ikinci önermesi, tüm sosyo-kültürel sistemlerin ve yapıların yalnız olumlu işlevleri bulunduğu yönündeydi. Ancak Merton, bu fikrin reel dünyayla çeliştiğini ifade etmektedir. Ona göre her gelenek, fikir, inanç, değer vb. şeyler her daim olumlu işlevlere sahip olmayabilir. Sözelimi faşizan milliyetçiliğin ve emperyal arzuların nükleer silah yarışında olumsuz etkileri söz konusudur. Üçüncü önerme ise standart toplumsal yapı ve sistemlerin yalnız olumlu işlevleri olduğu gerçeğine değil ayrıca bu işlevlerin mecburi olarak yerine getirilmesi kabulüne dayanmaktaydı. Bu önermeye göre tüm yapı ve işlevler toplum için son derece işlevseldir. Fakat Merton, yapıların alternatif işlevselliklerinden bahseder (Ritzer&Stepnisky, 2012). Sözelimi sosyal tabakalaşma, mutlak anlamda toplumsallığın mecburi bir vaziyeti olmayabilmektedir. Şöyle ki makam, mevki ve güç istencinden çok hizmetin sunduğu tatmin duygusundan da kaynaklanıyor olabilmektedir.

³ Tüm bunları bütünlüyci olarak Merton, dini salık vermektedir. Merton, din hakkındaki aşırı işlevsel yorumu şöyle eleştirecektir: “dinsel inançların ve ayinsel etkinliklerin toplumun üyeleri arasında dayanışmayı sağladığı için işlevsel olduğunu söylediğimizde, bu açıklama dinsel farklılıklar nedeniyle çatışmalar yaşayan, hatta bölünen toplumlar açısından yetersiz kalacaktır.” Dolayısıyla bir tür ahlaki kurum olan din, toplum tarafından işlevsel temelde vazgeçilmez bir öneme sahip olmasına rağmen; toplumda işlevsel bakımdan birleştirici ve bütünlüştürücü olabileceği gibi işlevsiz kalabilmekte hatta bozuk işleve sebebiyet de verebilmektedir. Merton’a göre Durkheim’in din hakkındaki işlevsel analizi okur-yazar olmayan tek dinli toplumlarda kök salmış bir yöneliştir. Oysa modern toplumların eğilimleri, çok dinli olmakla birlikte değer ve inançların gün geçtikçe dünyevileşmesi yönündedir. “Söz konusu toplumun öğretisi ve değerlerinin içeriği, aynı toplumdaki çok sayıda başka insanın inandığı diğer dinsel olmayan değerlerin içeriğiyle çelişki halindeyse, din toplumun genel bütünlüşmesini nasıl sağlayabilsin?” Şöyle ki geleneksel toplumlarda işlevsel birlik modeli tek bir dine dayalıdır. Oysa modern toplumlarda işlevsel alternatifler yani işlevsel ikame anlayışlar bahis konusudur. Bu anlayış, toplumsal birlik açısından dinsel değerlerin, merkezi önemini kabul etmekle birlikte toplumsal ve tarihsel dünyada hangi oranda birliğe rastlandığı sorusunu da beraberinde getirmektedir (Swingewood, 2014).

değer bir gelişme olduğunu kaydeder. Zira gizil işlev, her türden basmakalıp bilgiye meydan okumakla süreçlerin saklı boyutlarına odaklanmaya çalışmaktadır (Swingewood, 2014).

Ona göre toplumun varlığını sürdürme eğiliminden kaynaklanan yapısal temelin iki tür işlevi vardır: insanların bilinçli olarak ulaşmaya çalıştıkları *açık işlevler* bir de bizzat sosyal sistemin ürettiği *gizil işlevler*. Açık işlevleri gizil işlevlerden ayıran Merton, açık işlevlerin sistemin bütünlüğü açısından niyet edilen ve fark edilen nesnel sonuçlar olduğunu belirtirken gizli işlevlerin, maksatsız olduğunu ve fark edilmediğini ifade etmektedir. Daha basitçe ifade edilecek olursa; görünen işlevler kasıtlı, gizil işlevler ise kasıtsızdır (Merton, 1957; Günerigök&İnce, 2018). Ona göre pek çok edimin bir görünen (amaçlı) bir de görünmeyen (yani gizil) işlevi söz konusudur. En basitinden tüketim mallarının hem tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak (açık işlev) hem de toplumsal statüyü güçlendirmek gibi bir işlevi (gizil işlev) bulunmaktadır. Köleliği de benzer bir şekilde değerlendirebiliriz. Köleliğin görünen işlevi verimliliği artırmak iken gizil işlevi fakir-zengin ayrımına dayalı toplumsal eşitsizliği sürdürmek ve buna bağlı gelişen sosyal tabakalı yapıyı devam ettirmektir.

Merton'un gizil işlevlere ilişkin en kayda değer analizi, Amerikan toplumundaki "patronluk" ve "politik ayak oyunları"na dairdir. Sözgelimi meşru olmayan bu siyasal aygıtlar, kabul gören pek çok hukuksal ve ahlaki normu çiğneyebilmekteyken yine de meşru yapıların yerine getiremeyeceği pek çok olumlu işlevi yerine getirmeyi de başarmaktadır. Düşünüre göre siyasal aygıt bir yandan politik iktidarın dağılık üslerini merkezileştirme işlevini üstlenirken diğer yandan yoksulluk sınırında yaşayan ve meşru kanallara ulaşma vasıtaları kısıtlı olan alt gruplara yardım sağlama aracıdır. Ona göre kokuşmuş siyasal aygıt, bilfiil "tüm üyeleri için parasal zenginliğe ve toplumsal statüye zenginlik sağlayan bir toplumda... dezavantajlı konumda bulunan insanların toplumsal düzeyde hareketli olmasına alan açmak için temel bir işlevi yerine getirir." (Swingewood, 2014). Ona göre aynı analiz şekli tüm kurumlara uygulanabilir.⁴ Kaldı ki bir kurum varsa mutlaka belirli işlevleri yerine getirmektedir. Sosyoloğun vazifesi de bu işlevleri ortaya çıkarmaktır. Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus da *beklenmedik sonuçlar* kavramıdır. Beklenmeyen sonuçlar ile gizil işlevler aynı değildir. Nitekim Merton, gizil işlevlerin beklenmedik sonuçlardan farklı bir yapıda olduğunu belirtir. Dolayısıyla gizil işlevler beklenmedik sonuçlardan yalnızca bir tanesidir. Burada beklenmedik iki sonuç türü daha vardır: bozuk işlevsellik ve işlevsizlik (Ritzer&Stepnisky, 2012).

2.2. Bozuk işlevler

Merton, işlevsel analizciliğin uyum ve intibakı esas alan olumlu biçimlerine yoğunlaşma eğilimi tuzağına düşmeyip muhtemel işlevsizliklere odaklanan bozuk işlevler argümanını ortaya atmıştır (Swingewood, 2014). Parsons'un çalışmaları tüm kurumları toplum için iyi ve sağlıklı işlev gören yapılar olarak kabul etme eğilimindeyken Merton bu tutumu benimsemediğini özenle belirtmiş ve bunun yerine bozuk işlevlerin mevcut olduğunu vurgulamıştır. Merton, işlevselciliğin bireysel amaçlar yerine sosyal işlevlere odaklandığını söyler. İşlevler, sistemin uyum sağlamasına ve kendini ayarlamasına katkı sunan olumlu sonuçlar olarak tahayyül edildiğinden ideolojik ön yargılar içerir. Hâlbuki bir toplumsal olgunun, başka bir toplumsal olgu için negatif sonuçlara sahip olabileceğine dikkat etmek önemlidir (Merton, 1968; Ritzer&Stepnisky, 2012).

Olumlu işlevler kadar bozuk işlevlerin de değerlendirilmesi zorunluluğunu vurgulayan Merton bu noktada Malinowski'nin meşhur "her yapının veya toplumsal olgunun zorunlu olarak bir toplumsal işlevi" olduğu varsayımını reddeder ve işlevselcilikteki bu ciddi ihmali düzeltmek için bunun yerine alternatif bir paradigma önerir: bozuk işlevsellik (Merton, 1968; Poloma, 2017; Coser, 2008). Bozuk işlev savı bir anlamda her şeyin işlevsel olduğu tezine bir karşı çıkıştır. Buna göre sisteme dâhil her unsur işlevsel olmayabilir hatta bozuk ve kimi zaman

⁴ Bu duruma ayrıca eğitim gibi legal veya mafya gibi illegal aygıtlar da örnek gösterilebilir. Sözgelimi eğitim kurumunun görünen işlevi bireylerde istendik davranışlar meydana getirmek iken gizil işlevi sisteme uyumlu-entegre bireyler yetiştirmektir. Aynı şey mafya aygıtı için de geçerlidir. Mafyanın tahsilat, kaçakçılık gibi açık işlevlerinin yanı sıra sisteminin aksıysan yönlerini illegal yollardan destek çıkma gibi gizil işlevleri de söz konusudur (Wallace&Wolf, 2015)

olumsuz işlevleri de ön görülebilmelidir. Ama bu, onun bütünüyle işlevselci teze karşı olduğunu göstermez bilakis işlevselciliğe yeni açılımlar kazandırdığına işaretir (Merton, 1968; Wallace & Wolf, 2015).

Bozuk işlevsel fikri, birbirini tamamlayan ama birbirlerinden farklı olan iki yaklaşımı içermektedir: ilki bir şeyin doğrudan bozuk işlevi olabileceği onun deyimiyle sisteminin uyumunu ve düzenini bozan sonuçları olabileceğidir. İkincisi ise sonuçların kimin için olduğuyla alakalıdır. Sosyoloğa düşen, işlevin kimin için bozuk veya iyi olduğu sorusunu sormasıdır. Merton bu ilişki biçimine *bürokrasi* örneğini verir. Sözelimi bürokratik işleyiş, sistemin devamı, işleyişi ve uyumu açısından olumlu işlevlere sahipken aksaklıklara neden olması cihetiyle aynı zamanda bozuk işlevleri de söz konusudur. Aynı durum eğitim kurumları için de geçerlidir. Nitelikli eleman yetiştirilmesi olumlu işlev addedilse de eleman yetiştirememesi bozuk işlev, işsizliğe zemin hazırlaması olumsuz işlev ve yeni bir sistem üretmesi ise alternatif işlev olarak değerlendirilebilir. Örneğin genel anlamda kurallara uymak ahlaksal ve toplumsal açıdan iyi ve toplum için işlevsel olmakla birlikte kuralların bireysel özgürlüğünü sınırlaması ve sistem içi birey kaybı bozuk veya olumsuz işlev olarak değerlendirilebilir (Merton, 1968; Wallace & Wolf, 2015).

Kölelik ve ayrımcılık müessesesi de bu duruma bir misal teşkil etmektedir. Örneğin kölelik, Güney Amerikalı beyazlara ucuz iş gücü sağladığı gibi Güneylileri tarım ekonomisine bağlı kılması ve endüstrileşmeyi engellemesi gibi olumsuz işlevleri beraberinde getirmiştir. Siyahlara ilişkin ayrımcılık, ABD toplumu için bozuk işlevli olabilir fakat ayrımcılık sürmeye devam eder. Zira ayrımcılık sosyal sistemin gidişatı için elzemdir. Mesela kadın ayrımcılığı erkekler açısından işlevseldir. Merton'a göre her sosyal yapı sosyal sistem için elverişli değildir bu nedenle işlevsel olmayan bu parçaların bertaraf edilmesi gerekir. Bu anlayış işlevselci yaklaşımın anlamlı sosyal değişime tabi olup muhafazakâr ön yargılardan kurtulmasına olanak sağlar (Swingewood, 2014; Ritzer & Stepnisky, 2012). Hülasa Merton'un izahları, yapısal işlevcilik analizlerinde sosyologlar için son derece yararlıdır. Son olarak mollalık ve şeyhlik kurumları da bu bağlamda değerlendirilebilir. Örneğin maddi-fiziksel ya da ruhsal herhangi bir hastalıkla karşılaştığında bireyin söz konusu kurumlar tarafından istismar edilmesi kurumsal yapının bozuk işlevlerini göstermektedir. Görüldüğü üzere bu tarz yapılar ve kurumlar sosyal sistemin muhafazasına katkıda bulunabileceği gibi sistemin parçaları arasında olumsuz sonuçlar da doğurabilir. Dolayısıyla araştırmacılara düşen vazife, bir ögenin işlevsel olup olmadığını söylemezden evvel olumlu işlevlerle bozuk işlevleri dengelemek ve kimin için işlevsel olduğunu dikkatli bir şekilde belirlemektir.

2.3. İşlevsizlik

Merton işlevi, "verili bir sistemin adaptasyonu ya da ayarlanmasına uygun düşen gözlemlenmiş sonuçlar" şeklinde tanımlarken buna bağlı olarak işlevsizliği, uyum veya adaptasyonu azaltan sonuçlar olarak tarif eder (Swingewood, 2014). İşlevsizlik, Merton'un sosyal bilimlere kazandırdığı önemli kavramlardan birisidir. Merton, "bazı öğelerin nötr olabileceğini, yani sistemin diğer parçaları açısından herhangi bir işlevsel sonuca sahip olmayabileceğini" belirtir. Nonfunctional olma (yani işlevsiz olma), mevcut sistemle ilişkisiz olan sonuçları ifade eder. Daha yerinde bir deyişle sosyal sistem için önemi bulunmayan sonuçlar işlevsizdir. Farzı misal tarihsel olarak daha evvel sistem için olumlu ya da olumsuz bir işleve sahip olan kimi kritik yapı veya kurumlar günümüz için artık bir işleve sahip olmayabilirler. Ya da eskiden kalma birtakım gelenek ve görenekler veya sosyal biçimler vardır. Bunlar eskiden işlevsel olmakla birlikte (olumlu-olumsuz) aktüel durumda toplum için pek de bir kıymeti harbiyesi yoktur (Ritzer & Stepnisky, 2012).

İşlevsizlik, Robert Merton'un, diğer kavramlarına (bozuk işlev, gizil işlev, işlevsel seçenek vs.) nispeten az yerdiği kavramlarından biri olmasına rağmen sosyolojik muhayyilesinde önemli bir yer tutar. Merton'un bu kavramı, çeşitli açılardan örneklendirilmeye müsaittir. Sözelimi, teknolojik gelişmelerle birlikte geleneksel tarım (orak, saban vb.) ve ev aletleri (çana-çömlek vs.) işlevsiz kalırken; modernleşme ve sekülerleşme hareketleriyle birlikte pek çok dini-ahlaki norm ve kültürel kodlar da işlevsiz hale gelebilmiştir. El kesme, zina suçu gibi dini yaptırımlar veya töre ve namus cinayetleri gibi kültürel yaptırımlar bu kabildendir. Oldukça işlevsel ve elverişli

bir kavram olan “işlevsizlik” pek çok yapı, kurum, kod, norm, değer ve edime teşmil edilebilir. Sözü edilen hususta örnekler, bağlamları da dikkate alınmak kaydıyla, oldukça çoğaltılabilir. Nitekim sözü edilenler, Merton’un literatüründe işlevsizliğe örnek teşkil edebilecek hususlardan sadece bir kaçıdır. Tüm bunlar dikkate alındığında herhangi bir yapı ve işleyiş için tekil bir işlevsellikten söz etmek yerine işlevsel alternatiflerden söz etmenin daha isabetli olacağı kanaati hâsıl olmaktadır. Bu işlevsel alternatifler kimi zaman gizil işlev (açık işleve karşı), kimi zaman bozuk işlev (olumlu işleve karşı) kimi zaman ise işlevsizlik (mutlak işlev fikrine karşı) biçiminde karşımıza çıkabilmektedir.

SONUÇ

İşlevselcilik, klasik sosyoloji tarihinin en etkin ve en önemli yaklaşımlarından biri olarak değerlendirilir. Bir teorik yaklaşım olarak ABD’de kurumsallaşmış etkili olan işlevselciliğin entelektüel kökleri, 20. Yüzyıl sosyoloji teorilerine uzanmaktadır. Toplumu, “bir düzenlilik modeli” olarak kabul edip “bu düzenliliğin sürekliliğine” vurgu yapan söz konusu teorinin klasik sosyolojiden bilhassa Durkheim ve Spencer’ın düşünsel mirasından etkilendiğini söylemek mümkündür. Ancak asıl kuramsal ve kavramsal gelişimini, Talcot Parsons ve Robert Merton’un entelektüel katkıları ile tamamladığı söylenebilir. Bu sebeple Merton, partneri Parsons’la birlikte çağdaş işlevselciliğin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilir. Hatta bu anlamda, işlevselci sosyolojinin kuramsal gelişiminde merkezi bir figür olan Parsons’un tek ciddi rakibi olarak görülür. Dolayısıyla işlevselcilik Merton’un sosyolojik çözümlerinde merkezi bir yer tutar. Merton temel anlamda klasik işlevselci bir bakış açısına sahip olmakla birlikte kendi işlevsel çözümlere yönetmenini geliştirmeyi başarmıştır. Nitekim sosyolojik kariyerinin ilk yıllarından itibaren işlevselci teori üzerine yoğunlaşan Merton, zamanla kendine özgün muhayyilesi olan yeni bir işlevsel paradigma anlayışı geliştirecektir.

Bu kapsamdan hareketle Merton’un teoriyle iki ana temel ilişki kurduğu gözlemlenmektedir: ilki düşünürün teoriye yönelttiği kuramsal eleştiriler ikincisiyse teoriye kazandırdığı yeni kavramsal açılımlardır. Bu iki husus hem işlevselci teorinin seyri ve kaderi hem de sosyal bilim çözümlerine yeni ufuklar getirmesi bakımından son derece önem arz etmektedir. Teoriye ilişkin kuramsal eleştirilerine baktığımızda; onun, işlevselciliğin temel postulatlarını reddederek işe başladığı görülmektedir. Düşünür, başta mutlak işlevsellik fikri olmak üzere tekil, açık ve olumlu işlevler gibi kaba işlevselciliğin temel düşünsel nosyonlarına itiraz eder. Mutlak işlevsellik fikrine, dar kapsamlı ve fazlaca belirsiz olduğu gerekçesiyle karşı çıkar. Paralelinde açık işlevler tezini eleştirir ve akabinde sosyal yapı ve kurumların, gizil hatta dolaylı işlevlerinin de var olabileceğini ileri sürer. Ayrıca sosyal yapı ve kurumlar ona göre her zaman işlevsel olmayabilir. Bunlar, kimi zaman işlevsiz kalabilirken hatta bazen bozuk işlevlere dâhi sebebiyet verebilmektedir. Diğer taraftan Merton işlevselci çözümlenimin kapsamını geniş tutar. Ona göre bir kurumun ya da eylemin tekil bir işlevinden söz edilemez ancak alternatif işlevlerinden söz edilebilir.

Merton, işlevselciliğin temel aksiyomlarını eleştirmekle birlikte bu yaklaşıma önemli katkılarda da bulunmuştur. Hatta onun asıl ününü, işlevselciliğe dair ürettiği kavram ve çözümlere borçlu olduğunu söylemek mümkündür. Gerek kavram-kuram gerekse yöntem düzeyinde, Merton’un işlevselci çözümlenime dair pek çok katkısından söz edilebilir: açık işlev-gizil işlev, işlevsizlik, bozuk işlev, işlevsel seçenekler, orta boy teori ve sapma kuramı gibi. Özellikle onun gizil işlev teorisi, pek çok ideolojik, politik, yasal ve kurumsal faaliyetlerin açıklanmasında ve arka planının ortaya çıkarılmasında kilit bir role sahip olmuştur. Bozuk işlev ve işlevsizlik kavramları da din ve hukuk gibi kurumlara fonksiyonel açıdan eleştirel yaklaşılmasını sağlamıştır. İşlevsizlik ve alternatif seçenekler tarzı çözümlenimler pek çok inanç, değer ve normun eleştirel bakımdan değerlendirilmesine katkıda bulunmuştur. Tüm bu çözümlenimler Merton’un işlevsellik kazandırdığı yeni açılımlardır. Bunlar aynı zamanda Merton’un işlevselciliğe dair yeni ve özgün bir muhayyileye sahip olduğunu göstermektedir. Merton işlevselciliğe yeni açılımlar getirmek suretiyle bir yandan teoriyi zenginleştirirken diğer yandan teorik çerçevesini esnek tutarak işlevselci teorinin kapsamını da olabildiğince genişletmiştir.

KAYNAKÇA

- Akın, M. H. (2022). *Çağdaş Sosyoloji Teorileri*. cagdassosyolojiteorileri yapı-işlev. Pdf. (ET. 20.06.2022).
- Aydın, K. (2014). "Yapısal İşlevselci Teori ve Toplumsal Tabakalaşma". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(8). 213-239.
- Britannica (2022). "Robert K. Merton: American Sociologist". <https://www.britannica.com>. (ET. 20.03.2022).
- Can, Y. (2004). "Durkheim ve Merton'un Anomi Kuramları Bağlamında Cemaatten Cemiyete Türk Toplumunu". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. 1(2). 95-105.
- Cetina, K. (1991). "Merton's Sociology of Science: The First and the Last Sociology of Science?". *Contemporary Sociology*. 20(4): 522-526.
- Collins, R. (2015). *Sosyolojide Dört Gelenek*. (Ü. Tatlıca, Çev.). Bursa: Sentez Yayın ve Dağıtım.
- Coser, Levis. A. (2008). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları*. (H. Hülür, S. Toker, İ. Mazman, Çev.). Ankara: DE Ki Basım Yayıncılık.
- Deflem, M. (2017). "Merton, Robert K.". *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Social Theory içinde*. www.researchgate.net. (E.T. 21.06.2022).
- Garfield, E. (1987). The Anomi-Deviant Behavior Connection: The Theories Durkheim, Merton and Srole. *Essay on Information Scientist*. 10(39): 272-281.
- Günerigök, M. & A. İnce (2018). "Bozuk İşlevsellik, Birey ve Bağımlılık." <https://www.academia.edu>. (E.T. 12.05.2022).
- Helm, P. (1971). "Manifest and Latent Function". *The Philosophical Quarterly*. 21(52): 51-60.
- Merton, R. (1938): "Social Structure and Anomi". *American Sociological Review*. 3(5): 672-682.
- Merton, R. (1945), "Sociological Theory". *American Journal of Sociology*. 50(6): 462-473.
- Merton, R. (1948). "The Self-Fulfilling Profhecy". *The Antioch Review*. 8(2): 193-210.
- Merton, R. (1957). "Manifest and Latent Function". *Social Theory and Social Structure*. Glencoe, IL: Free Press.
- Merton, R. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Merton, R. (1968). "The Matthev Effect in Science". *American Association for the Advancement of Science*. 195(3810): 56-63.
- Poloma, M. M. (2017). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (H. Erbaş, Çev.). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Ritzer, G. & J. Stepnisky. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. (H. Ertuna, Çev.). Ankara: De Ki Basım Yayıncılık.
- Slattery, M. (2015). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Ü. Tatlıcan, G. Demiriz Çev.). Bursa: Sentez Yayın ve Dağıtım.
- Swingewood, A. (2014). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Şavran, T. G. (2019). "İşlevselcilik: Parsons Sonrası İşlevselcilikte Gelişmeler". *Modern Sosyoloji Tarihi içinde*. (S. Uğur Edit.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tezcan, M. (1993). *Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye*. Ankara: Ankara Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Wallace, R. A. (2015). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi*. (L. Elburuz, M. R. Ayas, Çev.). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

STRUCTURED ABSTRACT

There is a dichotomous relationship between scientific progress and concept generation. As concepts produce science, science also constructs itself by constantly producing new concepts. One of the most concrete examples of this is the concept of functionalism, which is bracketed specifically to the study. Along with the concept of conflict, functionalism is considered one of the two most fundamental concepts of classical sociology (they are also the two most fundamental theoretical approaches). The focus of functionalism, which is based on the organismic tradition in classical sociology, is the structure-function duo. According to the functionalists, the social structure is a systemic whole consisting of various sub-units. For this reason, each unit has an obligatory function in the social structure. Just as a living thing has a metabolism, just as each part of the metabolism fulfils an obligatory function, so are the parts of the social structure. In addition, as in the parts of metabolism, social units have to act in harmony and harmony. Functionalism; it is stated that it emerged in Europe towards the end of the 19th century with the intellectual efforts of social scientists such as Radcliffe-Brown, Bronislaw Malinowski, Emile Durkheim and Herbert Spencer. However, the theory gained its original theoretical identity in the USA in the 20th century thanks to the intellectual contributions of Talcot Parsons and Robert Merton. In this respect, Merton, along with Talcot Parsons, is seen as one of the two most important representatives of contemporary functionalism. Functionalism is particularly central to Merton's dissolutions of social structure. In other words, Merton, (although it appears at many levels of social science conceptualizations such as reference group, role model, and self-fulfilling prophecy) owes his real fame to the concepts and analyzes he produced about functionalism. Considering his works, conceptualizations and theoretical analyzes, it will be seen that Merton has made many contributions to functionalist theory both at the conceptual and theoretical level: functional options, overt function-latent function, dysfunctional function, dysfunction, undesirable consequences and net balance concepts. It's also; bureaucratic deviance, social stratification, social structure etc. studies are also of great importance in terms of the functionalist paradigm. Moving from this context, this study focuses on the basic concepts (such as overt function-latent function and dysfunctional function) that Merton, who is accepted as one of the important figures of the 20th-century sociology history, brought to the discipline of sociology and functionalism theory developed specifically for these concepts. Except for the indirect (related to addiction) study of Mustafa Günerigök and Murat İnce on impaired functionality, there is no study about Merton in Turkish at the level of an article or a statement. Therefore, the present study fills an important gap as it provides comprehensive information about the thinker. In addition, the study is also important in terms of facilitating future studies in terms of source. Methodologically, the study has a descriptive-hermeneutic structure that includes descriptive and analytical information. Accordingly, in the aforementioned study, on the one hand, a general framework is presented about the basic concepts of the thinker and the theory of functionalism, on the other hand, some evaluations are made by supporting the obtained data with current examples suitable for the context. As a result of the study, the following was reached: Although Merton is mentioned in the classical functionalist theory, he is a name that has succeeded in creating his functional paradigm. With the conceptual expansions he brought to the functionalist paradigm, he expanded the framework of the theory on the one hand and made the theory more functional in terms of sociological analysis on the other.